فێنۆمێنی چەکل ... کاوە جەلال

“چەکل” توانجەکی یان پێڕابواردنەکی سلێمانیانەیە، لە گەڕەکە بەدەر لەوەی وەک فێنۆمێن وەریبگرین و ڕەخنەییانە پێوەی خەریک ببین، چونکە لە هەموو بوارەکانی ژیانی کوردان (ی نێو ئێراق)دا تەنیوەتەوە، بەڵکە تەنانەت لە ماڵشی سەندنی سەروەریدایە.
ئاشکرایە وشە تەنیا دەربڕینی زارەکی نییە، بەڵکو هاوکات ناوەرۆکێک یان ڕەوشێکی دەروونی لە خۆدەگرێت، وەک “سازگار”، “هەمەن”. هەروەها وشەی دیکە هەیە کە ئەویش واتاکەی ڕۆشنە، بۆ نموونە وشەی “چە”، لە ئەمیان وەک دوو وشە ناوبراوەکەی دی لە ناوەڕۆکەکەی هەستەکییەوە دەرنەکێشراوە، بەڵکو ئەمە لە دەرککردنەوە دەزانین کە “چە” بەشێکی باریکتر و نەرمتری درەختە لە لقەکەی، ئەمیش باریکتر و نەرمترە لە قەدەکەی. لە وشەی چەکل بە پێچەوانەی ئەو نموونە هێنراوانەی سەرەوە، هیچ ناوەرۆکێک دەرنابڕێت. هەردوو دەنگی “چە...” و “...کل” زۆر سەیر پێکەوە گرێدراون، ئەوها دەنوێنێت هەروەک پێکەوەگوجاویی دەنگییان یەکی خستبن، هاوکات نەشیاو نییە لە چەقەڵ / چەکەڵ / شاکال-ەوە وەرنەگیرابێت. گەر ڕەفتاری چەکل وەربگرین، کلکەلەقەکانی، بەسەروبەرییەکەی، چاوەڕوانییەکەی بۆ خواردنی لاکی ڕاوکراو و هتد، ئەوا پێدەچێت ئەو گریمانەیە نالەبار نەبێت – ئەمە بێگومان تەنیا گریمانەیە.
ئەمە بە هەوڵێکی دیکەی بەراوردکاری باشتر دەتوانین لە فێنۆمێنی چەکل نزیک بکەوینەوە، واتا گەر بیخەینە بەراوردەوە لەتەک فێنۆمێنی “چەیت”دا (کەواتە، وەک فێنۆمێن، سەربەخۆکراو لە ڕەچەڵەکی مێژوویانەی سەرهەڵدانی لە سلێمانی، بێگومان هاوکات لەگەڵ ڕێزدا بۆ کەسی ئەوها ناونراو، چونکە بەگوێرەی وەسفکردنەکانی ئەو کەسە لە تەکیدا یەکناگرێتەوە، واتا چەیت وەک فێنۆمێن لە ڕەوتی بەگشتیبوونیدا واتایەکی دیکەی وەرگرتووە).
“چەیت” دەشێت ئاماژە بێت بە تلیسانەوە، یان بە سەغڵەتکەرێکی لکاو بە کەسانەوە، هاوشێوەی چە-م-ی چەڕاوە بە لووتدا. بە هەر حاڵ لێرەش “چە” و “-یت”ی پێکەوەگرێدراو وەک وشە هیچ ناوەرۆکێکی لە خۆ نەگرتووە، هیچ ئاماژەیەک نادات، بەڵکو دەشێت گەمەیەک بێت کە بۆ خاتری ڕاگەیاندنی سانای زار بە خودی “چە” بکرێت و لە سپۆنتانەتیی (عەفەوییەتی) خۆڕاگەیاندنەوە بەتێگەڵێ. وشەکە خۆی، وەک خودی ئەو وشەیە، ئەوها دەرفەتی گەمەی زمانیانە دەدات. ئەمە دەتوانین بە پتر تێگەیشتن لەم ڕەوشە دەنگی “ە” بە وێنە وەربگرین: زۆر دەشێت چەنەبازییەک کە کەس لێی تێناگات و مایەی سەغڵەتییە بە کەسانی

دەوروبەر، وا لەو کەسانە بکات کە بەو چەنەبازە ڕابوێرن، واتا سزای بدەن و بە پێڕابواردنەوە پێی ببێژن: "دە بەسە بەتە بەتە!".
ئەمە ڕەوشێکی بەم چەشنە، لە لە پەیوەندیی دیکەدا، لای گریکەکانی ئەنتیکە دەبینین: ئەوان کە خۆیان لە بێگانان بە مەزنتر دادەنا، لە لەبەر ئەوەی لە دەربڕینەکانیان تێنەدەگەیشتن، ئەوا بێگانەکانیان لە شێوەی ئاخافتنیانەوە ناو دەنا "باڕ-باڕۆس" (بەڕبەڕۆکان) کە بە کوردی واتای "بەتە-بەت-کەران" دەگەیەنێت.
گەرچی دەربڕینی وشەی چەکل وەک دەربڕینی وشەی چەیت لەسەر زار ناخۆش نییە، سەرەڕای ئەوە نیشانەی ئەوە نییە کە گۆیا لە خۆشەویستییەوە سازێنرابێت، وەک چۆن بۆ نموونە کوڕێک برادەرەکەی ناودەنێت خولە، عەبە، حەمە و هتد. چەکل هەرگیز لە داکەوتدا بە جیددی وەرناگیرێت و مرۆ حەز بە نزیکبوونەوەی ناکات. کاتێک چەیت زۆرتر مۆرکی تێپە، دوورە پەرێز، بێتاقەت و هتد-ی هەیە، ئەوا چەکل سرکە، زۆر حەزی لە کلکەلەقە و خوانواندنە لە نێوەندی گشتیدا، لە بەبێ ئەوەی ئەو خۆی بێت، بەڵکو ئەو کەسانە وەک نموونەی لاساییکردنەوە وەردەگرێت کە وریا و ناسک و چالاکن، ئەمانەش بێگومان کەسانی ئەوتۆن کە بە هیچ شێوەیەک حەز بە نزیکی لە چەکلەکان ناکەن. ئاخر چەکل نە وریایە، نە ناسکە، نە چالاکە. بۆیە کاتێک چەکل لێیان نزیک دەکەوێتەوە، ئەوا ڕاستەوخۆ پێی دەبێژن: "دە لاچۆ چەکل"! ئەی ئەو؟ ئاخ ئەو! ئەو چەکلە! دەمی پان دەکاتەوە، ئەوجا خیش دەکات و بە نابەدڵی لێیان دووردەکەوێتەوە. سەرباری ئەوە هێشتا هەر واز ناهێنێت! نەخێر، ئەو تەنیا بە جەستەی لە ئەوان دوور دەکەوێتەوە، پاشان لە دوورەوە بە تیلی چاو هێشتا هەر لە ئەوان دەڕوانێت.
کەواتە چەکل پڕمەترسییە!
ئاخر چەکل هەردەم "چاو-لێ-کردووە" و بە چەشنێک بووە بە دیلی "چاو-لێ-کردن"ەکانی خۆی، کە ئیدی بەبێ لاساییکردنەوە ناتوانێت پێناسەی خۆی بکات، ئەوجا لەبەر ئەوەی بوێریی نییە چەکلێتیی خۆی بسەنگێنێت، بەڵکو دیلی ڕۆژەکانە، ئەوا شوناسی نییە! ئەو خەوشێکی کارەکتەرە.
چەکلی "چاو-لێ-کردوو" هەرگیز کۆڵ نادات، هەردەم لە مەیدانداییە و هەرگیز لە مەیداندا نییە: ئەو لە گشت لا دەبینرێت و ئەوەش دەشێت زۆر سانا دەوروبەری لە خشتەبەرێت، چونکە بینینی زۆری وا دەکات نەبینرێت کە ئەو هەردەم چاوەڕێی هەلە. لە ئایا پەیوەندییەکان هەروا ئاسانن؟ نەخێر. ئیگنۆرانس (خۆغەشیمکردن، پشتگوێخستن) بەگشتی، یان فیزداری و لەخۆباییبونی سوننەگەرایان کە خۆیشیان تا ڕادەیەکی زۆر قایلن بە هەلە هەڵکەوتووەکان بژین و هاوکات هەردەم

بینیویانە کە چۆن چەکلەکان بەردەوام دەوانن داخە کەی
دەرکەوتووی سیاسی لەکوێ دەرگە لە ئەوان بکاتەوە، بە کورتی، زۆر
دەشێت ئەمان پتر کاریگەر بن لەوەدا کە چەکلەکان بە ڕیز ماڵشی
سەرکەوتن نمایش بکەن. ئاخر وەک گۆتمان چەکل بەهاکانی پەناسەکردنی
خۆی لە دەرەوە وەردەگرێت و دەیانکات بە ڕێنومای ژیانی. ئەوجا
ئەوی کەڵەنەدەر هاوکات بەهۆی کەلاخستنییەوە بە بوغز تەنراوە، بۆیە
هەر دەرفەتێکی بۆ بێتە پێشەوە، بۆی دەبێت بە هەڵی تۆڵەسەندن لە
سەرجەم جڤاک، لە کولتوور، بەڵام لە خودی ئەخلاق. ئەم دیلەی ڕێژێکان
تا بۆی بکرێت بە پەخشاندنی تەمی ڕواڵەت بنەڕەتەکان لەکاردەخات!
ئاخر چەکل هاوشەوەی کەمەی دومەڕەی تەقیو بەڵێنەی پەیوەندیی
سیاسییەوە لەنەوەندی سیاسەت و کولتووردا فیچقەی کردووە، هەروەها
بەهەی بینینی خۆیەوە لە ئەوەژدا تەنیا وەک پاشکۆ و بندەست
دەتوانێت بە چەشانەوە چالاک ببێت، هەر لەبەر ئەم هۆیەشە کە کەسانی
دی بە هەڵەوەستەمەند و سوننەگەرایانی ئیگنەرانتەوە (خەغەشیمکەرەوە،
پشتگوێخەرەوە) بەڕێزی لە دەکەنەوە. ئەو وەک چاوە-ەوان، ڕاستتر
ببەژین وەک چالاکێکی کەلاکەوتووی چاو-لە-کردوو، چاوەڕوانی هەڵە بە
وەرگرتنی ڕەنجەکەی. ئەوجا دەبێت چۆ هەڵەک لەوە لەبارتر بێت کە
بەدووی خەسەپاندنی کولتووری و سیاسیی کەسانی جاهیل و بەدجەربوودا
دەگەڕێخسێت؟ بەڵام لەوە "هەڵی مەژوویتر" بە چەکل نامەخسێت! بەم
شەوەیە چەکلی بەردەوام پیشخواردەوە هەدی هەدی، لە بە خشکەیی،
کودەتای خۆی بەسەر هەموواندا دەکات، بە تایبەتی بەسەر "ئەوان"دا
کە هەردەم پەیان دەگەێت: "دە لاچۆ چەکل!" تازە ئەو سەردەمە بەسەر
چوو! بەڵام، ئێستا چەکل لە کەناری خەمەکییەوە "دەتە پاڵ"، تەنانەت
"دەتە نەوانەوە": ئەو دەتە "پاڵ" بەڵام وەبەر، مامەستای زانکۆ،
تەنانەت دەگات بە ئاستێک کە لە تەنیشت ئەم یان ئەو سەرەکەوە
دابنیشێت، لە بارەگای پارتی سیاسیدا ببێت بە خاوەنی مەزی خۆی! بە
چەقەنەیەک، لەسەر نامەی دەمانچییەک، بەوانامەی ماستەر یان
دکتۆرا یان هەردووکیان بەدووی یەکدا وەربگرێت! لە وەزارەتدا
پۆستی باڵای هەبێت! لە ئەنجومەنی پارێزگادا کات بەسەربەرێت! لە
هاوکات و بەردەوام سێ فتە دۆلار یان سێ فتە بیستوپێنجی بخاتە
گیرفانی کراسەکەیەوە، کە بە لاستیک پەکەوە ڕایانەگرێت تا
سەفتەکەیان تەکنەچێت.

بەم شەوەیە ئیدی لە گشت لا چەنەی چەکل دەبیسترێت. ئەو بەگومان تا
بۆی بکرێت هەوڵ دەدات دەستەکەی بە شارراوەیی بهێڵێتەوە، لە تەنیا
ئەو خۆی باوەڕ دەکات کە دەستەکەی شارراوەیە، بە پێچەوانەوە
کەسانی دی دەیبینن! جگە لەوە چەکل هەرگیز بە سەقامگیریی دەروونی
ناگات. ئاخر ئەو کە هەردەم لە هەوڵی قۆزتنەوەی هەر هەلێکدایە،

هاوکات لەوەش بەئاگایە کە دەشێت هەلە هەڵکەوتووەکان نەمێنن، بۆیە دەشێت بە شانازییەوە ڕانک و چۆغەی گرانبەهای هەورامی بپۆشێت، لێ هێشتا هەر لە جانتاکەیدا دیسداشە و عەگالێکی شاردبێتەوە. ئاخر کێ ناڵێ ...؟ ئەرێ ...! کاکە جیهان پڕە لە مەترسی!